
Jack Post

Optische effecten in de film. Aanzetten tot een semiotische analyse

Leuven (Peeters), 1998, x + 579 p., geïll., met samenvattingen in Engels en Frans, f65,50, ISBN 90-429-0018-0

Wie in zijn bibliografie van 29 pagina's maar liefst vijf pagina's vult met werken van de Franse semiotici Christian Metz en A.J. Greimas, verloochent zijn afkomst niet. Jack Post (1957) studeerde dan ook film en opvoeringskunsten in Nijmegen, waar het onderwijs- en onderzoeksprogramma vrijwel volledig is georiënteerd op het filmsemiotische project dat midden jaren zestig in Parijs werd gestart.

Het onderwerp van het proefschrift van Post zijn de optische effecten in de film: fotografische effecten als dubbele belichting, *stop motion*, overvloeier en dergelijke – nadrukkelijk te onderscheiden van de niet-fotografische effecten die zich vóór de camera afspelen. Als leidraad neemt Post het werk van Christian Metz, de enige die een theorie over de plaats en de functie van de optische effecten in de speelfilm heeft geformuleerd. Overtuigend laat hij zien

hoe Metz inderdaad bouwstenen levert voor een semiotiek van de optische effecten, maar alleen voor zover deze een element vormen van het *figuratieve* beeld: de afbeelding van de ruimte van het verhaal en van de gepresenteerde filmische wereld. Dat is ook wel begrijpelijk, want Metz heeft zich in zijn werk altijd geconcentreerd op het iconische beeld, dat wil zeggen het beeld dat een narratieve functie vervult in zijn verwijzing naar herkenbare objecten in de natuurlijke wereld. Wat bij Metz ontbreekt, is een semiotiek van de optische effecten die ook een element vormen van het *figurale* beeld: de ruimte van kleuren, vlakken en lijnen. Post stelt zich ten doel deze ontbrekende semiotiek te ontwikkelen, die bijdraagt tot de analyse van de abstracte en plastische aspecten van het figurale beeld en hun verhouding tot de figuratieve ruimte. Hier steunt Post op het werk van Jean-Marie Floch en Jacques Fontanille, ook twee vertegenwoordigers van de Greimassiaanse semiotiek.

In de eerste vijf hoofdstukken, ongeveer de helft van het boek, bespreekt Post de ontwikkeling van de Franse semiotiek en met name het werk van Christian Metz. Dit deel is om twee redenen ook in mediahistorisch opzicht van belang. Op de eerste plaats herformuleert Post de *historische ontwikkeling* van de Franse semiotiek en vooral van het oeuvre van een van de invloedrijkste filmtheoretici uit de moderne filmwetenschap. Iemand die zich heeft moeten verhouden tot de structuralistische linguïstiek van De Saussure en Hjelmslev en tot de functionalistische linguïstiek van Jakobson en Martinet. Post doet dit buitengewoon grondig en uitvoerig gedocumenteerd – al zullen de nietsvermoedende lezer soms de haren te berge rijzen bij het gebruik van de abstracte terminologie, die onvermijdelijk verbonden is met de Franse semiotiek en die ernaar streeft het linguïstische begrippenapparaat of zelf te gebruiken of zo zuiver mogelijk te transformeren en aan te vullen via neologismen.

Op de tweede plaats is dit deel mediahistorisch interessant, omdat Post in hoofdstuk 3 uitgebreid ingaat op de problematiek van de

relatie tussen het fotografische beeld en de werkelijkheid. De waarheidsindruk van een fotografisch beeld is bij Greimas en Courtés het resultaat van een dubbel traject. Ten eerste moet duidelijkheid worden verkregen over de vertrouwensrelatie tussen de fotograaf, die persuasief handelt omdat hij 'wil doen geloven dat het waar is', en de kijker die interpretatief handelt. Ten tweede stellen zij een veridictieproces voor, waarin het semiotisch vierkant centraal staat. De reportage over de executie van het echtpaar Ceausescu in Roemenië (1990) gebruikt Post om het dubbele traject toe te lichten.

In het tweede deel van zijn proefschrift ontwikkelt Post een plastische semiotiek die zich de vraag stelt hoe de zintuigelijke verschijning van het platte beeldvlak kan bijdragen aan betekenisvorming en hoe deze figurale ruimte zich verhoudt tot de narratieve figuratieve ruimte en omgekeerd. Het belang van een dergelijke analyse in een tijdperk van digitalisering moge duidelijk zijn. In het analoge tijdperk vormden de optische effecten eerder uitzondering dan regel. Maar met de opkomst van de digitale beeldproductie zijn 'nieuwe beelden' ontstaan. En de optische effecten behoren als vanzelfsprekend tot het idioom van deze digitale geproduceerde beelden. Ook Post onderkent dit in zijn slotparagraaf, die overigens uitnodigt tot nader onderzoek van deze 'nieuwe beelden'.

Resteert de vraag wat de Franse filmsemiotiek nog te zeggen heeft in het post-semiotische tijdperk van de jaren negentig. Bordwell en Carroll zijn buitengewoon sceptisch over de mogelijke bijdrage van de semiotiek (zie hun *Post-theory. Reconstructing film studies* uit 1996). Zij menen dat niet de semiotische analyse van een filmtekst vruchtbaar is, maar dat het cognitieve onderzoek naar de rol van de menselijke geest en het geheugen, naar de menselijke gevoelens en handelingen bij het begrijpen van een film, centraal moet staan. Met andere woorden, niet de 'taal' van de filmtekst moet worden blootgelegd, maar het begripsproces van de toeschouwer dat wordt ge-

stuurd door de film en zijn context. In wezen het object van de Angelsaksische filmsemiotiek die is geïnspireerd door de Amerikaanse filosoof C.S. Peirce. Navrant is natuurlijk wel dat Bordwell en Carroll in wezen teruggrijpen op de doelstelling die Christian Metz in 1971 formuleerde (in *Langage et cinéma*): 'Comprendre comment le film est compris.' Maar zij menen dat deze legitieme vraag niet op wetenschappelijke wijze kan worden beantwoord door een filmsemiotiek die op de linguïstiek is gebaseerd; deze is niet in staat het actieve en

complexe verwerkingsproces van de toeschouwer te beschrijven.

Post kent de kritiek, maar meent in zijn inleiding dat er sprake is van een misverstand. Waar de cognitieve wetenschap het mentale interpretatieproces van de filmtoeschouwer onderzoekt, analyseert de semiotiek de structuur van de film, of liever het filmische systeem dat aan elke interpretatie ten grondslag ligt. In deze zin zouden de resultaten van de Franse semiotiek vruchtbaar kunnen zijn ten behoeve van het cognitieve onderzoek.

Hans van Driel (Theorie & Geschiedenis van de Literatuur, KUB, Tilburg)